

VÝVOJ ČLOVĚKA POHLEDEM PSYCHOLOGIE. RANÝ VÝVOJ. SPECIFIKA STÁRNUTÍ.

ÚLPsych BSVP011c [11.11.2024](#)/ÚLPsych BPPS011p/c [18.11.2024](#)

PhDr. Katarína Millová, Ph.D.

Ústav lékařské psychologie a psychosomatiky

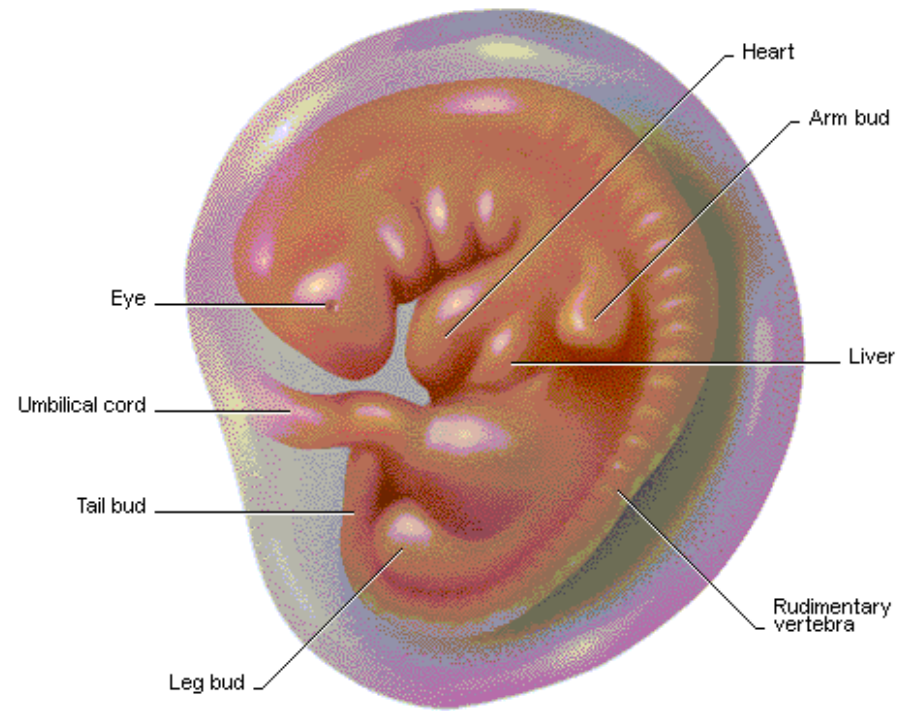
CO NÁS DNES ČEKÁ?

- psychologické aspekty raného vývoje člověka
  - ✓ prenatální a perinatální období
  - ✓ novorozenecké a kojenecké období
  - ✓ batolecí období

- specifika psychologického fungování ve stáří
  - ✓ kognitivní a emoční fungování
  - ✓ blízké vztahy
  - ✓ pozitivní /aktivní stárnutí

Šulová, L. (2019). *Raný psychický vývoj dítěte* (3. vydání). Karolinum

Georgi, H., Dragomirecká, E., & Jarolímová, E. a kol. (Eds.) (2024). *Psychologie stárnutí a stáří*. M U N I
Gráda. MED

1. PRENATÁLNÍ OBDOBÍ

1. PRENATÁLNÍ OBDOBÍ

prenatální období = doba od početí po narození dítěte a trvá přibližně 40 týdnů (9 měsíců)

3 základní období (+ někdy se samostatně uvádí perinatální období):

1. fáze oplození (blastemové období; přibližně první 3 týdny)

2. embryonální (zárodečné) období (cca 3.-12.týden)

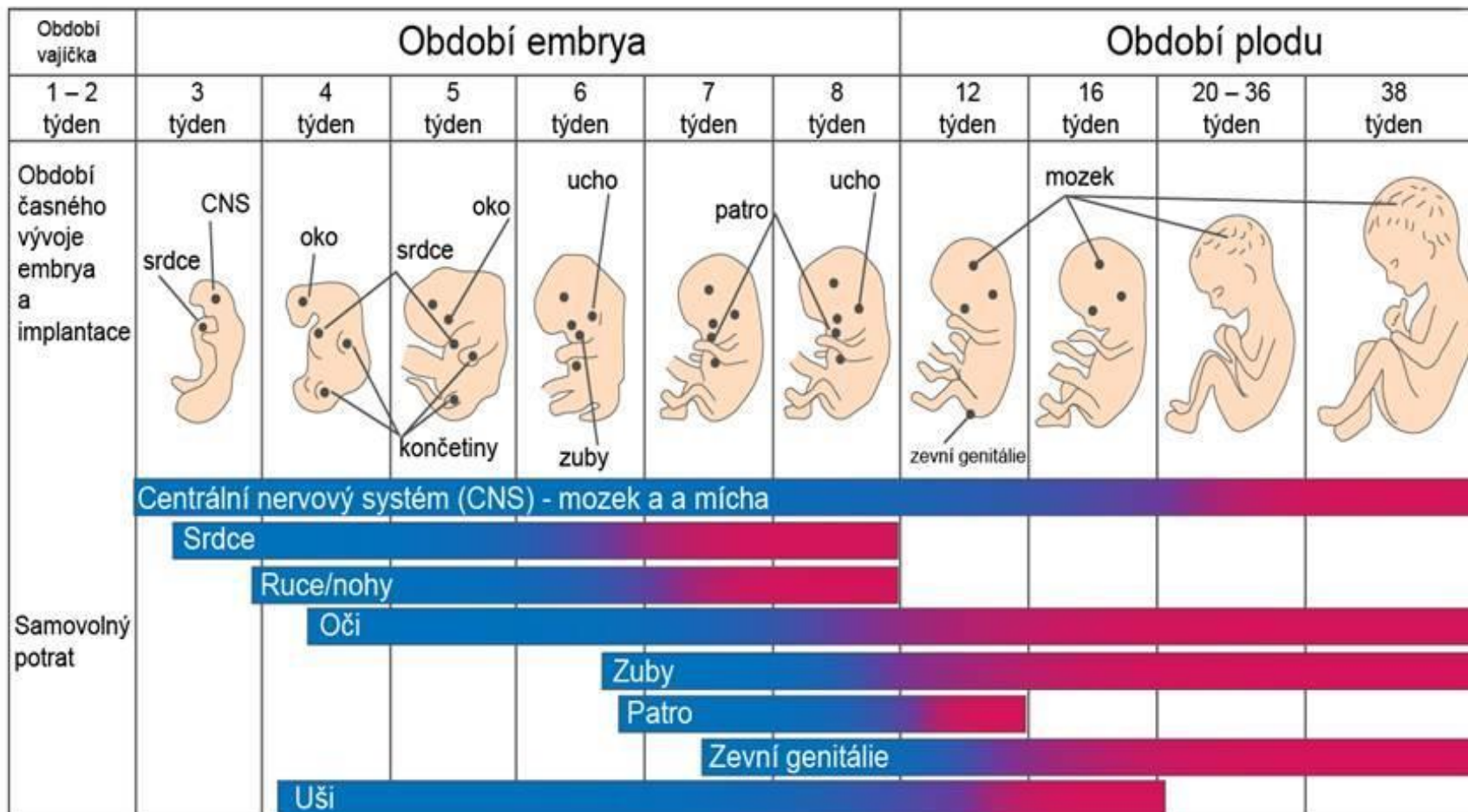
- možný rozvoj závažných vývojových vad

3. fetální období (období plodu; 12. týden - porod)

- rozvoj základních reflexů
- rozvoj některých specifických poruch učení
- rozvoj jednoduchých forem učení
- ⁴ tvorba základů pro citový vztah matka-dítě

Tabulka vývoje plodu

Tento graf ukazuje náchylnost plodu k defektům během 38 týdnů těhotenství. Protože je obtížné přesně určit, kdy došlo ke koncepci, poskytovatelé péče počítají termín porodu 40 týdnů od začátku poslední menstruace.

- Období vývoje kdy se mohou objevit významné poruchy tělesné struktury
- Období vývoje kdy se mohou objevit významné funkční a méně významné strukturální poruchy
- Nejčastější místo vrozené vady

CO SE DĚTI UČÍ V PRŮBĚHU PRENATÁLNÍHO VÝVOJE?

<https://youtu.be/UA-Tk9qIG9A>

RIZIKOVÉ FAKTORY V TĚHOTENSTVÍ

- charakteristiky těhotenství (plánované x neplánované, chtěné x nechtěné)
- věk matky
- komplikace při předchozích těhotenstvích
- choroby matek nebo prodělané choroby v průběhu těhotenství (toxoplazmóza, zarděnky, cukrovka atd.)
- rizikové chování matek (drogy, kouření, alkohol)
- rizikové faktory prostředí (chemikálie, záření)
- rizikové faktory těhotenství nezávislé matkou (Rh faktor krve, vícečetné těhotenství, poloha plodu)
- stres matky a její emoční stav v těhotenství

1a. PERINATÁLNÍ OBDOBÍ

- poslední fáze prenatálního období (cca 28. týden - 7. den po porodu)

3 fáze porodu:

1. fáze otevírání
2. fáze vypuzení plodu
3. fáze vypuzení placenty

Změny u dítěte těsně po narození:

- změny v **krevním oběhu** (ustřižení pupeční šňůry)
- po porodu má dítě asi **125 srdečních ozev** za minutu
- změny ve **složení krve** - zvýšení počtu červených krvinek
- nižší činnost jater dítěte → **novorozenecká žloutenka**

1a. PERINATÁLNÍ OBDOBÍ

Změny u matky těsně po porodu:

- **psychická oblast:** porod jako emočně významná událost
- **sociální oblast:** raný kontakt matka-dítě, zapojování otce

→ otázky netypického porodu (předčasný porod, narození mrtvého dítěte, atd.)

Negativní změny prožívání po porodu u matek:

- **„poporodní blues“:** emoční rozlada, vyčerpání, až u 80 % matek
- **poporodní deprese:** těžký smutek, pocity beznaděje, neschopnosti, klinické příznaky deprese, asi u 10 % matek
- **poporodní psychóza:** nekontrolovatelná úzkost, dezorientovanost, halucinace, bludy, extrémní výkyvy nálad, u méně než 1 % matek

2. NOVOROZENECKÉ OBDOBÍ

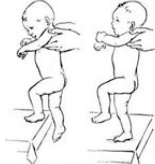

- vývojové období obvykle **od narození do 1 měsíce**
- časové vymezení není zcela jednotné (např. 0 - 10 dnů nebo 0 - 6 týdnů)
- období **adaptace dítěte i matky**, přizpůsobení se novým podmínkám

2. NOVOROZENECKÉ OBDOBÍ - KOGNICE

- u novorozenců silně propojena s motorickou oblastí
- rozvoj základních oblastí vnímání (zrak, sluch, hmat, čich, chuť)
- nejdůležitější oblast je **spojena s hmatem** (tlak, dotyk, chlad, teplo, změny polohy atd.)
- **zrak:** základ orientace, dívá se na objekty v jeho zorném poli jen krátce, vidí do dálky asi 20-30 cm, nízká ostrost zraku, upřednostňuje tvary podobné lidské tváři, zejména matčiny (barva vlasů, účes)
- **sluch:** dokáží odlišit matčin hlas, který vnímají již před narozením, otáčí hlavu za zvukem, preference ženského hlasu
- **pozornost:** velmi krátká doba soustředění, schopnost reagovat jen na úzký rozsah podnětů
- **vysoká schopnost učení**, pamatuje si i déle než 24 hod.
- učení aktivované ranou sociální interakcí

PRIMITIVNÍ REFLEXY U NOVOROZENCŮ

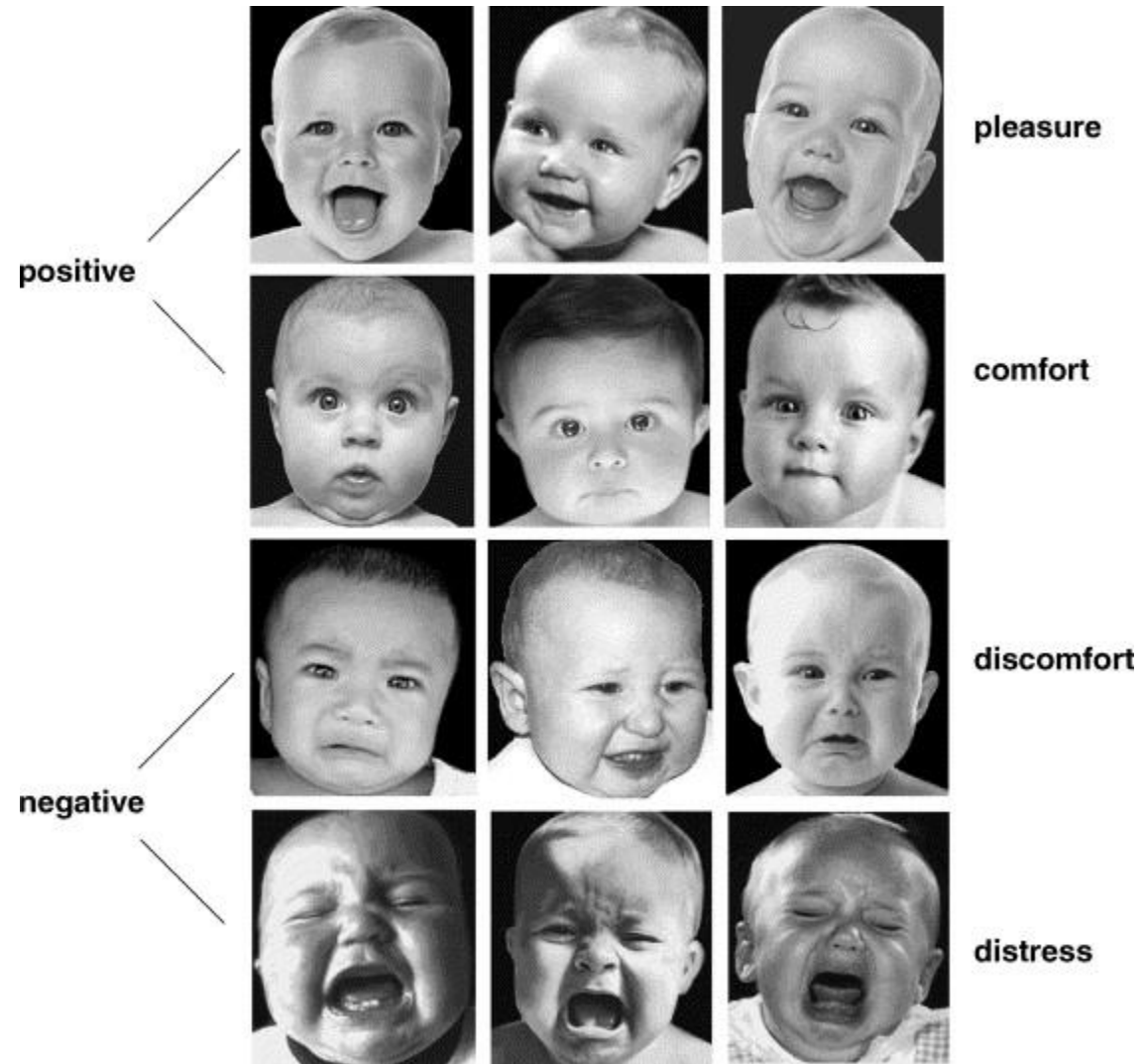
REFLEX	STIMULACE	CHOVÁNÍ	PŘÍKLAD
UCHOPOVACÍ	dotek/tlak na dlaň	uchopení předmětu, který se dotýká dlaně	
PLAVACÍ	položení dítěte do vody, obličejem dolů	dítě vykazuje dobře koordinované plavací pohyby	
TONICKÝ ŠÍJOVÝ (ŠEŘMÍŘSKÝ)	položení dítěte na záda	otočení hlavy na jednu stranu, ruka natažena na té straně, kam směřuje obličej	
BABINSKÉHO	dotek/tlak na plosku nohy	natažení palců při stimulaci dopředu	
CHŮZE	dítě držíme pod pažemi, nohy dítěte se dotýkají podložky	dítě vykonává pohyby podobné chůzi	
MOROŮV (MORŮV)	podtrhnutí podložky, na které dítě leží	rozhození rukou, rozevření pěstí, natažení nohou	

2. NOVOROZENECKÉ OBDOBÍ - EMOCE

- synchronizace emočního stavu a pozornosti
- emoční stavy jsou **nediferencované** (libé/nelibé emoce)

Vytváří se základy prosociálního chování, tzv. **protosociální chování**, které je základem budoucích sociálních interakcí:

- ✓ dítě reaguje na lidský hlas a obličej (zejm. matčin)
- ✓ dítě má silnější úchopový reflex, pokud uchopuje lidský prst
- ✓ dítě má silnější reflexy, pokud se plazí po nahém těle člověka (matky)
- ✓ dítě křičí jiným způsobem, podle toho, co potřebuje (diferencovaný křik)
- ✓ dítě využívá základních mimických výrazů emocí

3. KOJENECKÉ OBDOBÍ

- období vývoje od **29. dne do 12. měsíce života**, trvá 11 měsíců
- rozhodující období pro **další vývoj**: rozvoj motoriky, CNS, ale i blízkých vztahů (přimknutí)

MILNÍKY KOJENECKÉHO VÝVOJE

https://youtu.be/DTIz2D0K_EE

3. KOJENECKÝ VÝVOJ - KOGNICE

- je silně propojena s motorickým rozvojem a rozvojem CNS
- pohyby hlavy → sluchové, zrakové vnímání
- pohyby těla (lezení, chození), úchop objektů → poznávání okolí
- **vnímání barev:** základní barvy (2. měsíc) → schopnost organizovat různé odstíny barev do kategorií (4.-5. měsíc)
- **vnímání kontrastu:** neschopnost odlišit od sebe drobné prvky (první týdny) → schopnost rozlišovat drobné prvky (2. měsíc) → vnímání a reakce na emoční složku obrázků (7.-10. měsíc)
- **zraková ostrost:** plně rozvinuta až kolem 1. roku života
- **zraková pozornost** se rychle vyčerpává, obnovena po změně podnětu

3. KOJENECKÝ VÝVOJ - KOGNICE

- **sluchová citlivost:** rozvoj v souvislosti s vývojem řeči (souhlásky/samohlásky)
- dítě stále preferuje řeč adresovanou dítěti (měkčení, jednoduchost, pomalost) před běžnou řečí
- **hmat:** rychle se vyvíjí, zejména vnímání bolesti
- **čich:** postupná diferenciacce
- příjemné x nepříjemné vůně → odlišný výraz tváře dítěte
- **chut':** preference sladkého
- prostorová orientace → **vnímání hloubky** (kolem 4. měsíce)

VÝVOJ ŘEČI

- do 2. měsíce: neverbální fáze, **broukání**
- od 3. měsíce: **žvatlání**, samohlásky a, u, e
- od 7. měsíce: napodobování zvuků řeči
- od 8. měsíce: slabiky da, ba, ka
- 10. měsíc: „táta“ nebo „máma“ neadresně
- 10.-11. měsíc: **krátké „věty“** bez konkrétního významu, ale s jednoznačnou formou sdělení (rytmem a melodií řeči)
- 12. měsíc: **vlastní řeč**, které rozumí jen rodiče → napodobuje fyzikální zvuky, hlasy zvířat/lidské výkřiky, artikuluje jasně jedno další slovo kromě „máma“ a „táta“;
- **porozumění řeči** (pasivní slovník) se vyvíjí rychleji než **vyjadřovací schopnost** (aktivní slovník)
- ¹⁹prvním slovům rozumí v 9 měsících

3. KOJENECKÉ OBDOBÍ - EMOCE

- pozornost se z vlastního těla (novorozenec) přesouvá na vnější svět
- rozvoj motoriky (lezení, chůze) → vstup do **nových sociálních situací**
- vede také k rozvoji sebedůvěry
- dítě reaguje především na **lidskou tvář**: přiblížení obličeje → úsměv, živé pohyby a vlastní hlasový projev (od 3. měsíce)
- matka **funguje jako zrcadlo**, dává dítěti srozumitelnou zpětnou vazbu
→ dítě se naučí sledovat matku a napodobovat její chování
- rozvíjí se učení na bázi **operantního podmiňování**: v obecném chování (úsměv rodičů) nebo ve vývoji jazyka (tzv. shaping)
- nepřítomnost rodiče (matky) dítě vnímá negativně zejména od 8. měsíce → **separační úzkost** (končí kolem 2. roku)

separační úzkost = rozpoznání nepřítomnosti matky

4. BATOLECÍ OBDOBÍ

- období od **1. do 3. roku** života
- prudký rozvoj motoriky, řeči a osobnosti → základ pro budoucí psychosociální fungování
- dítě se začíná osamostatňovat, období tzv. **první emancipace**

4. BATOLECÍ OBDOBÍ - KOGNICE

decentrace poznávání = dítě zjišťuje, že je pouze jedním z objektů a věci se dějí i mimo jeho vůli

- **rozvoj poznání světa** je ovlivněn právě decentrací poznávání + zvědavostí + rozvojem motoriky
- dítě potřebuje poznat svět, v kterém žije, ale zároveň potřebuje pocit jistoty a bezpečí → pravidla

pravidla = předpoklad jistoty a bezpečí, možnost anticipace

VÝVOJ ŘEČI

- rychlost i obsah vývoje řeči je velmi **individuální**
- pasivní slovník se vyvíjí rychleji než aktivní slovník (ve 13. měsících rozumí 20-300 slovům, ale aktivně používá jenom pár)
- vývoj řeči ovlivňuje i **prostředí**: podnětné x nepodnětné prostředí
- **12. měsíc**: vrcholí fáze žvatlání
- **16. měsíc**: dítě říká 6 slov, souhlásky t, d, v, n, h
- **18 měsíc**: užívá v průměru 20-50 slov
- **po 18. měsíci**: dochází k rozvoji pasivního i aktivního slovníku
- **18.-24. měsíc**: používá slovesa a říká srozumitelné věty o 2 slovech
- **24. měsíc**: správně používá samohlásky; přibližně 270 slov
- **24.-30. měsíc**: říká srozumitelné věty o 3 slovech
- **36. měsíc**: užívá přibližně 900 slov; srozumitelné věty o 4 slovech
- až od 3. roku dítě o sobě mluví **v 1. osobě** (→ rozvoj sebeuvědomění)

4. BATOLECÍ OBDOBÍ - OSOBNOST

potřeba emancipace, osamostatňování x potřeba stability, jistoty a bezpečí = **podmínky potřebné pro rozvoj osobnosti**

2 zdroje v batolecím období:

1. **separace od matky**: nezbytný předpoklad pro osamostatňování a rozvoj identity
2. **sebeprosazení**, v krajním případě **negativismus**: projev změny v oblasti sebeuvědomování

"já chei"

vědomí sebe sama jako aktivní a kompetentní bytosti

"já sám"

pokus o samostatnost, vlastní řešení situace

NEGATIVISMUS (FÁZE VZDORU)

- typický projev chování v batolecím období
  - projev nezralé **vůle**, ale i experimentování s vůlí, dítě si s ní „hraje“
  - opakovaný zážitek uspokojení nad mocí své osobnosti upevňuje **sebevědomí** dítěte
  - dítě potřebuje prosadit svůj názor → **potvrzení sebe sama**
  - negativismus (primární vůle) jako jeden z faktorů, které pomáhají vymezit novou pozici dítěte ve světě
- rozvoj základní **životní strategie** (vzorce chování) dítěte: aktivita x pasivita
- ...dále ovlivněno biologickými faktory (temperament, biologické predispozice)
- i faktory prostředí (výchova, přístup rodičů)

4. BATOLECÍ OBDOBÍ - OSOBNOST

Sebepojetí: rozvoj vědomí kontinuity sebe sama v čase

Charakteristiky sebepojetí v batolecím období:

- 1. chápání sebe sama jako samostatné bytosti**
- 2. vědomí trvalosti vlastní existence**
- 3. zkušenost s její proměnlivostí**

Příklad: ve hře na „jako“ dítě napodobuje různé osoby, zvířata, ale ví, že to není skutečné

ZRCADLOVÝ TEST

...známý i jako lakmusový test nebo „rouge test“ (růžový test), test značky

- experiment zjišťující **sebeuvědomění** (součást sebepojetí) u dětí
- původně proveden u zvířat **Gordonem G. Gallupem** (1970)
- v roce 1972 provedla test **Beulah Amsterdam(ová)** u dětí do 2 let

ZRCADLOVÝ TEST

<https://youtu.be/cTP01Wbsh0E>

CO ZJISTILA?

- mezi **6. a 12. měsícem** se děti na svůj odraz v zrcadle smějí a vokalizují, myslí si, že jde **o jinou osobu**
- od **13. do 24. měsíců** se při spatření sebe sama v zrcadle chovají nejistě
- od **18. měsíce** se v zrcadle **rozezná polovina dětí**
- mezi **18. a 30. měsícem** se **nadpoloviční většina dětí** dotýká nakreslené skvrny na čele
→ rozeznávají svůj odraz a některé se při pohledu do zrcadla označí jako „Já“
- mezi **3. a 4. rokem** je dítě schopno **poznat se na obrázcích, videích**, i když je tam o něco mladší

4. BATOLECÍ OBDOBÍ - OSOBNOST

- součástí sebepojetí jsou **různé sociální role**, které dítě získává → výrazný vliv sociálního prostředí
- vzhledem k postavení dospělých jsou sice závislé a podřízené, ale zároveň emočně velmi významné
- jejich obsah je určován konkrétními postoji a očekáváním nejbližších lidí

...dítě je současně tatínkův rošťák, maminčin mazel či babiččina ovečka... (Z. Matějček)

- dospělí často dítěti říkají, co je, a tím přispívají k **formování jeho identity**
  - v tomto období se stabilizuje **temperament dítěte**
- raný temperament (cca od 2./3. roku života)

4. BATOLECÍ OBDOBÍ – BLÍZKÉ VZTAHY

- druzí lidé jako zdroj informací → převládá **učení nápodobou** (modelování, observační učení; A. Bandura)

Učení nápodobou:

- ✓ umožňuje přejímat hotový vzorec chování
  - ✓ může napodobovat žádoucí i nežádoucí chování (vývojově nižší chování = regresní nápodoba, např. mladší sourozenec)
  - ✓ **identifikace** jako zvláštní příklad učení nápodobou
- dítě se začíná **začleňovat do společnosti** (socializace), důležitou roli zde hrají již zmíněné sociální role (podřízené, ale emočně nabitě)

4. BATOLECÍ OBDOBÍ – BLÍZKÉ VZTAHY

- **rozšiřuje se okruh významných lidí**, kromě matky (otce) nabývají na důležitosti i další blízké osoby: prarodiče, sourozenci
- **sourozenci** jako alternativní zdroj sociální stimulace
  - mladší batolata (asi do 18. měsíce) na mladší sourozence mohou silně žárlit
  - starší batolata (po 18. měsíci) napodobují v chování k mladším sourozencům své rodiče → vstupují do nadřazené role
- **vztah k vrstevníkům** je zprvu málo diferencovaný, závisí na tom, zdali má dítě vlastní sourozence
- kolem 2,5 let se objevuje **paralelní hra**, kde dítě pozoruje a napodobuje to, co dělá druhé hrající si dítě

NORMY A PRAVIDLA

- dítě si osvojuje pravidla chování (verbálně, pozorováním)
- pomáhají dítěti **orientovat se ve světě**
- umožňují **rozlišit, co je dobré a co špatné**

J. Piaget: **období heteronomní morálky**

Empatie a prosociální chování:

- rozhodující období pro osvojení **prosociálního** (altruistického) **chování**
- objevuje se **empatie** → dítě začíná vnímat pocity druhých: chce potěšit někoho, kdo je smutný; začíná chápat pocity jiného dítěte, které se uhodilo → kontrola vlastní agresivity

5. STÁRNUTÍ A STÁŘÍ

- období života od...

... začátek stáří od **60. / 65. roku života**

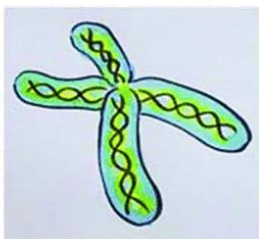
... vysoké stáří od **75. / 80. roku života**

- v současnosti rozlišujeme 3 typy stárnutí

1. primární stárnutí (vnitřní, intrinsické): biologické procesy zrání

2. sekundární stárnutí (vnější, extrinsické): vnější vlivy prostředí

3. terciární stárnutí (tzv. mortalitní): spojeno s deteriorací člověka těsně před smrtí

Primary aging

Biological clock
(Intrinsic senescence)

Secondary aging

Environment and lifestyles

Víte, že...

...průměrný věk **mužů** je v ČR asi **76 let**

...průměrný věk **žen** je v ČR asi **82 let**

5. STÁRNUTÍ A STÁŘÍ - KOGNICE

- oslabená schopnost **zapamatování nových událostí**
- vzpomínky bývají emočně i obsahově zkresleny - **reminiscence**
- **intelligence měřená testy** mírně klesá
- **tvůrčivost klesá** již od střední dospělosti

Obecně...

kvalita i kvantita kognitivních schopností se mění

- průběh změn v kognitivní oblasti je **velmi individuální**
- různé aspekty kognitivních procesů se **mění různě**
- rozvoj **moudrosti**

NEURODEGENERATIVNÍ ONEMOCNĚNÍ

- souvisí především s poruchami v kognitivní oblasti (paměť), ale i v emoční a behaviorální oblasti → **různé formy demence**

1. Alzheimerova nemoc (nejčastější typ demence, asi 60 % všech demencí)

- vliv dědičnosti i prostředí (úrazy, nemoci), narůst po 65. roce (5 % lidí 65+)
- protektivní faktor: kognitivní trénink

2. Parkinsonova nemoc (asi 1 % lidí 65 +)

- typický třes rukou, později celého těla

3. Amyotropická-laterální skleróza (locked-in syndrom; Steven Hawking)

- ztráta citu a kontroly nad vlastním tělem, kognit. funkce zachovány

4. Huntingtonova nemoc

- geneticky podmíněné onemocnění (50% pravděpodobnost)
- porucha volných pohybů, projev mezi 35. - 50. rokem
- délka dožití 20 let, časté sebevraždy

5. STÁRNUTÍ A STÁŘÍ - OSOBNOST

- **vliv dědičnosti** na osobnostní charakteristiky **je ve stáří nižší** než předtím
- ... **zdravotní problémy**, **omezení sociálních kontaktů**, **SMRT PARTNERA** nebo **DALŠÍCH BLÍZKÝCH LIDÍ** vede k změnám v osobnostních charakteristikách
- osobnostní charakteristiky se často mění takovým způsobem, aby se staly jakýmsi „**nárazníkem**“ vůči těmto **životním událostem**
- ve stáří dochází zejména k:
  - ... **vyšší emoční stabilitě**
  - ... **nižší otevřenosti vůči zkušenosti**

5. STÁRNUTÍ A STÁŘÍ - EMOCE

- emoční prožívání se stává méně bezprostřední
  - **snižuje se intenzita emocí**
  - zároveň se snižuje úroveň emoční regulace → agresivní projevy
  - výrazné emoční reakce na smrt partnera → deprese
-
- ✓ potřeba být užitečný, smysl života (vnoučata)
  - ✓ potřeba mít pozitivní vztahy s druhými lidmi
  - ✓ ve vyšším stáří často zaměřenost na sebe a nezájem o okolní dění

... **teorie socioemoční selektivity**

STÁRNEME DO ŠTĚSTÍ?

https://youtu.be/KnIQ_enplhU?si=qDAvGJmyIUq_edub

5. STÁRNUTÍ A STÁŘÍ – BLÍZKÉ VZTAHY

- **stoupá význam rodiny:**

závislost na vlastních dětech vztah k vnoučatům

- **mění se kvalita partnerských vztahů:**

- ✓ zmenšování genderových rozdílů
- ✓ s odchodem do důchodu se mění kvalita vztahu
- ✓ sexuální život se utlumuje (až 25 % mužů 80+ vede aktivní sexuální život)
- ✓ posílení párové identity („my“ místo „já“)
- ✓ nemoc a smrt partnera

- **prarodičovství** jako významná sociální role ve stáří

DALŠÍ TÉMATA ŘEŠENÁ V TOMTO OBDOBÍ

- ... odchod do důchodu a redukce sociálních rolí
- ... odchod do domova důchodců
- ... opuštění senioři bez blízkých lidí
- ... smrt partnera a prožívání jeho smrti
- ... stereotypy spojené se stářím (ageismus)
- ... kvalita života ve stáří
- ... závislost / samostatnost lidí ve stáří
- ... potřeba akceptace a uznání
- ... ztráta smyslu života

DĚKUJI VÁM ZA POZORNOST!

